

Het artikel 'Passend onderwijs put leerkracht uit' (AOB, mei 2019) stelt: 'lesgeven is koordansen tussen hoge verwachtingen en beperkte mogelijkheden'. De hoge verwachtingen van ouders en de opvangmogelijkheden voor leerlingen met gedragsproblemen binnen het regulier onderwijs vormen een urgent probleem. In het eerste deel van dit tweeluik gaan we in op pedagogisch handelen: waarom is dat van belang? In het tweede deel gaat het om de vraag: hoe kan de schoolleider leerkrachten ondersteunen in hun pedagogisch handelen?

MEER AANDACHT NODIG

HET BELANG VAN PEDAGOGISCH HANDELEN (1)

Van leerkrachten wordt verwacht dat zij enerzijds gedragsproblemen van enkele leerlingen kunnen hanteren en anderzijds dat ze voldoende ondersteuning bieden aan andere leerlingen. Daarbij voelen leerkrachten de spagaat. De mogelijkheden om pedagogisch te handelen worden beperkt door grote klassen, ingewikkelde procedures om ondersteuning aan te vragen en beperkte leerkrachtvaardigheden als het gaat om gedrag. Dat verhoogt de toch al hoge werkdruk die leerkrachten ervaren.

Pedagogisch handelen is essentieel om de socialiserende en persoonsvormende functie van het onderwijs te realiseren. Ook om de kwalificerende functie te waarborgen is een goed en veilig klas- en schoolklimaat (dus pedagogisch handelen) nodig. Uit onderzoek van lio-studenten van Saxion blijkt dat er binnen scholen te weinig expliciet wordt stil gestaan bij het pedagogisch handelen van leerkrachten. Een veel gebruikte theorie voor pedagogisch handelen is de zelfdeterminatietheorie van Ryan en Deci (2000) die in Nederland vooral dankzij Luc Stevens aandacht heeft gekregen (zie bijvoorbeeld Stevens

& Bors, 2013). Volgens deze theorie is het belangrijk dat leerkrachten tegemoetkomen aan drie basisbehoeften van leerlingen, namelijk relatie, competentie en autonomie. De schoolleider kan dit kader ook gebruiken om tegemoet te komen aan de basisbehoeften van leerkrachten.

OPRECHT CONTACT

We lijken wel eens bijna te vergeten dat onderwijs vooral een sociale en pedagogische setting is. In de eerste plaats gaat pedagogisch handelen om de kwaliteit van de omgang van de leerkracht met leerlingen. Hierbij heeft de leerkracht oog voor de vraag om hulp, aandacht of begrip achter het gedrag van een leerling. De term 'pedagogisch tact' staat voor 'het goede doen op het juiste moment' (Stevens & Bors, 2013). Het vraagt om oprecht contact waarbij de leerkracht zichzelf, zijn of haar goede en zwakke kanten, goed kent. In dit verband is het passend een oude, maar nog steeds bruikbare definitie van opvoeden van Kok (1988) aan te halen: 'Opvoeden is het in relatie staan van opvoeder(s) en opvoeding(en), waarin de opvoeder zich als persoon, als zijn wijze van mens-zijn presenteert, een klimaat creëert dat persoonlijkheidsgroei bevordert en leefsituaties zo hanteert dat deze optimale kansen biedt op zelfontplooiing.' (p. 42). Deze definitie raakt aan de kern van pedagogisch handelen, als een functioneel proces van intermenselijk contact waarbij de leerkracht uit is op het scheppen van ontwikkelingskansen voor de leerlingen. De aandacht voor de groep leerlingen en hun ontwikkeling is de reden dat veel leerkrachten hun beroep hebben gekozen. Stevens (2018) benoemt pedagogiek als domein van reflectie; reflectie over de toekomst van leerlingen. Zeker nu de samenleving in hoog tempo 'vertechnologiseert' is het van belang de waarde en betekenis van het menselijk contact in het onderwijs in het oog te houden. Hoezeer onderwijs ook intentioneel en doelgericht is, het contact tussen leerkracht en leerlingen is functioneel en maar ten dele intentioneel. Leerkrachten brengen hun persoon mee het onderwijs in, ook bij de reken- of technieklessen, en zijn voor leerlingen

---

Een schoolleider krijgt van leerkrachten signalen en van enkele ouders vragen over gedragsproblemen in groep 7. De leerkracht van groep 7 heeft regelmatig problemen met een groepje leerlingen over gedrag: ze komen afspraken niet na en zetten elkaar aan tot regelovertredend gedrag: niet heel ernstig maar wel verstorend. Ze veroorzaken veel onrust. De leerkracht van groep 6 had deze problemen vorig jaar niet, naar eigen zeggen omdat zij er bovenop zat. In gesprek met de leerkracht van groep 7 blijkt dat zij streeft naar meer zelfstandig werken en laat daarom de teugels wat vieren. Bespreking van deze verschillen in aanpak gaan de leerkrachten uit de weg. De schoolleider voorziet ook problemen in groep 8 met dit groepje leerlingen.

---

een belangrijk rolmodel. De wijze waarop zij omgaan met anderen, inzet en motivatie tonen, emoties hanteren of omgaan met tegenslagen zijn beelden die leerlingen oppikken en waar zij hopelijk iets van leren. De schoolleider die oog heeft voor de relatie met leerkrachten en de competenties en de autonomie van leerkrachten draagt bij aan een goed schoolklimaat en is een voorbeeld in het pedagogisch handelen.

THEORETISCHE PERSPECTIEVEN

Verschillende theoretische perspectieven laten hun licht schijnen op pedagogisch handelen. In de zelfdeterminatietheorie (Ryan & Deci, 2000) wordt pedagogisch handelen beschreven als het tegemoetkomen aan drie psychologische basisbehoeften: de behoefte aan een relatie waarin de leerling zich gekend en gerespecteerd voelt; de behoefte aan een gevoel van competentie (geloof in eigen kunnen) van de leerling, en de behoefte aan autonomie (eigen keuzes en inbreng). Tegemoetkomen aan deze behoeften draagt bij aan de intrinsieke motivatie, sociale ontwikkeling en het welzijn van leerlingen. Dat de affectieve kwaliteit van de leerkracht-leerling relatie een heel belangrijke factor is voor aanpassing van de leerling in school blijkt ook uit andere perspectieven, zoals de hechtingstheorie en de sociale steuntheorie. In beide theorieën wordt benadrukt dat de relatie van een kind met belangrijke anderen, zoals de leerkracht, de verwachtingen die het kind van zichzelf en anderen heeft in belangrijke mate vormt. Goede relaties dragen bij aan vertrouwen in zichzelf en in anderen (hechtingstheorie) of vormen een buffer tegen stress en angst (sociale steuntheorie). Ook deze uitkomsten hangen samen met beter functioneren van leerlingen in brede zin.

Pedagogisch handelen wordt veelal als voorwaardelijk gezien

voor het leren van leerlingen op school. Pas als leerlingen zich veilig en vertrouwd voelen op school zijn ze in staat om te leren. De laatste 15-20 jaar lijkt dat idee van voorwaardelijkheid verloren, of op zijn minst verwaarloosd, te zijn. De afgelopen jaren is er veel aandacht geweest voor didactiek, denk aan opbrengstgericht werken en differentiatie in instructie. Nu op dat gebied stappen zijn gedaan, klinkt vanuit de samenleving steeds luider de roep om aandacht voor het pedagogisch handelen. Onder meer om leerlingen te leren samenleven, te leren om te gaan met verschillen, in een hectische, prikkelvolle omgeving hun aandacht te leren richten en te focussen. Ook

LEERKRACHTEN ZIJN VOOR LEERLINGEN EEN BELANGRIJK ROLMODEL

vanuit het idee van 21-eeuwse vaardigheden, zoals samenwerken en initiatief tonen, wordt het belang van pedagogisch handelen benadrukt. Immers, deze vaardigheden vragen om goede modellen maar ook om expliciete aandacht en oefening. Tegelijkertijd komen er vanuit de onderwijspraktijk steeds meer vragen over gedrag. Met een meer diverse leerlingpopulatie komen leerlingen met uiteenlopend gedrag de school binnen. En ook vanuit het beleid van passend onderwijs wordt er een groter beroep gedaan op pedagogische vaardigheden van leerkrachten. Daarmee is de roep om meer aandacht voor pedagogisch handelen in het onderwijs een feit. ▶

MEER NADRUK OP BELONEN

De afgelopen jaren is er steeds meer nadruk komen te liggen op het belonen van gewenst gedrag in plaats van het bestraffen van ongewenst gedrag. Daarvoor zijn verschillende methodes zoals Taakspel, Positive Behavior Support of de Vreedzame School op de markt verschenen (zie Nederlands Jeugdinstuut, NJi). Het idee is dat niet alleen leerlingen met gedragsproblemen profiteren van een positieve en gestructureerde aanpak maar in feite alle leerlingen. Het voorbeeldgedrag van de leerkracht bij deze methoden is cruciaal (Ruiterkamp e.a., 2011). Het zorgt voor positieve relaties, een prettig klasklimaat en het bevordert taakgericht gedrag. Ook zorgt het op de lange termijn voor meer rust in de groep. Dat vraagt van de leerkracht dat hij of zij waardering kan opbrengen voor leerlingen en kan aanvaarden dat de ander nog lerende is. Acceptatie betekent niet dat leerkrachten alle gedragingen van de leerling

moeten accepteren. Het is goed om als leerkrachten heel duidelijk te zijn in wat wel en niet geaccepteerd wordt, maar hierbij onderscheid te maken tussen het gedrag van de persoon en de persoon zelf. Het gedrag kan afgekeurd worden maar niet de persoon. Empathie is een belangrijk aspect. Als leerkracht moet je de ander willen en kunnen begrijpen, je kunnen inleven in iemands zienswijze, zijn gedachten en zijn gevoelens. Wat voor de leerkracht ten aanzien van leerlingen geldt, geldt voor schoolleiders ten opzichte van leerkrachten: zij staan model voor positief pedagogisch handelen, ook zij hebben oog voor het leren van leerkrachten en maken onderscheid naar gedrag en persoon. Reflecteren speelt hier een belangrijke rol, niet alleen reflecteren op het gedrag van de leerling (respectievelijk leerkracht) en de emoties die dat oproept, maar ook op eigen gedrag. Zelfkennis (ook van de schoolleider) is belangrijk voor het schoolbreed pedagogisch handelen.

REFERENTIES

- Kok, J.F.W. (1988). Specifiek opvoeden. Orthopedagogische theorie en praktijk. Leuven/Amersfoort: Acco.
- Nederlands Jeugdinstuut (z.j.) Databank Effectieve Jeugdinterventies. Verkregen van <https://www.nji.nl/nl/databank/databank-effectieve-jeugdinterventies>.
- Ryan, R.M., & Deci, E.L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development and well-being. *American Psychologist*, 55, 68-78.
- Stevens, L., & Bors, G. (2013). Pedagogisch tact. Garant: Antwerpen.
- Stevens, L. (2018). Interview professor Luc Stevens in Het onderwijs draait door. Verkregen van <https://www.youtube.com/watch?v=5-uOJxP9xa8>
- Ruiterkamp, E., Grashof, H., & Tuijl, C. van (2011). Samen werken aan goed gedrag! Gedragsondersteuning in de school. *JSW*, jaargang 96(2), 32-35.

SAMENGEVAT

Met dit eerste deel van het tweeluik over pedagogisch handelen is toegelicht wat pedagogisch handelen is, wat het belang ervan is en welke positieve invulling dat begrip momenteel krijgt. De vraag is of pedagogisch handelen in school wel voldoende aandacht krijgt. Wordt het bijvoorbeeld regelmatig geagendeerd? Welk belang hecht de schoolleider aan een positief schoolklimaat? Zijn schoolleiders zich ervan bewust dat zij met hun gedrag naar leerkrachten, ouders en leerlingen een voorbeeld zijn? Wat doet een schoolleider concreet als één of meer leerkrachten worstelen met vragen rond gedrag of het klimaat in school? Is dat een leerkracht-specifieke vraag of een vraag voor het hele team? Kortom, ondersteunen schoolleiders het pedagogisch handelen in hun school? In het volgende deel van dit tweeluik wordt ingegaan op het planmatig werken aan pedagogisch handelen. BSM

De auteurs werken samen aan een ondersteuningsaanbod voor scholen rond pedagogisch handelen. Brigitta Mathijssen begeleidt scholen bij het versterken van het pedagogisch handelen.